

آثار تربیت مهدوی در ابعاد اخلاقی طلاب

سمیرا غلامی*

چکیده

طلاب به عنوان یکی از اقشار کلیدی جامعه، با بهره‌گیری از تربیتی که بر اساس مهدویت و با تأکید بر ابعاد اخلاقی نظیر روحیه امید، انتظار و آرزوی عدالت جهانی و همچنین تزکیه نفس و خودسازی شکل می‌گیرد، نه تنها خود تحت تأثیر قرار می‌گیرند، بلکه به عنوان الگوهای رفتاری اخلاقی و دینی در جامعه شناخته می‌شوند. از آنجا که تربیت مهدوی به اصلاح فردی و اخلاقی طلاب کمک می‌کند و تأثیرات عمیقی در بهبود جامعه و تحقق عدالت اجتماعی دارد، همچنین موجب پیشرفت روحی و معنوی طلاب می‌شود، در این تحقیق به بررسی آثار تربیت مهدوی در ابعاد اخلاقی طلاب با استفاده از روش توصیفی و تحلیلی و با استناد به منابع، کتب، روایات و آیات مرتبط و همچنین مقالات می‌پردازیم. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که تربیت مهدوی تأثیر قابل توجهی بر روحیه انتظار و امید در ابعاد اخلاقی دارد و همچنین به تزکیه نفس، خودسازی، استقامت و مقاومت در برابر مشکلات و بهبود اخلاق عملی طلاب منجر می‌شود.

کلیدواژه: اصل، اخلاق، روش، تربیت، طلاب.

*. طلبه سطح دو حوزه علمیه امام حسین (ع)، شهرستان قصر شیرین.

مقدمه

تربیت مهدوی به عنوان یکی از ارکان اساسی در شکل‌گیری شخصیت افراد، به‌ویژه طلاب علوم دینی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این نوع تربیت بر اساس آموزه‌های اسلامی و اعتقادات شیعی، به‌ویژه انتظار ظهور امام مهدی (علیه‌السلام)، شکل می‌گیرد و تأثیرات عمیقی بر جنبه‌های اخلاقی و اجتماعی طلاب دارد. طلابی که تحت این تربیت قرار می‌گیرند، توانایی بهتری در درک اهداف دینی و انسانی خود پیدا کرده و به اصلاح نفس و بهبود رفتارهای اخلاقی خود می‌پردازند. این فرآیند آن‌ها را برای ایفای نقش‌های اجتماعی و فرهنگی در جامعه اسلامی آماده می‌سازد و با تقویت ویژگی‌هایی چون تقوا، صبر، اخلاص، عدالت و محبت، به انسان‌هایی متعهد و دلسوز تبدیل می‌کند. به‌طور کلی، تربیت مهدوی به عنوان یک عنصر کلیدی در تربیت دینی و اخلاقی، تأثیر بسزایی بر شکل‌گیری شخصیت طلاب دارد و آموزه‌های مهدوی، به‌ویژه انتظار ظهور امام مهدی (علیه‌السلام)، بر ابعاد مختلف شخصیت انسان، به‌ویژه جنبه اخلاقی طلاب، تأثیرگذار است. این تأثیرگذاری می‌تواند ویژگی‌هایی همچون صداقت، عدالت، خدمت به مردم، اخلاص، صبر و استقامت را در طلاب تقویت کند. پژوهش در این زمینه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا فهم آثار تربیت مهدوی می‌تواند به بهبود روش‌های تربیتی و آماده‌سازی طلاب برای ایفای نقش‌های مؤثر در جامعه اسلامی و تحقق آرمان‌های امام مهدی (علیه‌السلام) کمک کند. تربیت مهدوی در ابعاد اخلاقی طلاب از اهمیت بالایی برخوردار است و ارتباط نزدیکی با مبانی دینی و اهداف جامعه اسلامی دارد. این نوع تربیت تأثیرات عمیقی بر شکل‌گیری شخصیت اخلاقی طلاب دارد و به بهبود ویژگی‌های اخلاقی فردی و ترویج آموزه‌های اسلامی یاری می‌رساند. تربیت مهدوی به پرورش شخصیت‌های اخلاقی کمک می‌کند و طلاب را به افرادی با ویژگی‌های اخلاقی برجسته تبدیل می‌سازد. این فرآیند آنان را به سمت گسترش فضایل اخلاقی و تحقق عدالت جهانی هدایت می‌کند. همچنین، تأثیر این نوع تربیت بر مهارت‌های اجتماعی به طلاب می‌آموزد که در روابط اجتماعی خود به رعایت عدالت، انصاف و محبت بپردازند و به عنوان رهبران فکری و فرهنگی ایفای نقش کنند. کتب و آثار بسیاری در زمینه تربیت مهدوی و اخلاق طلبگی هر کدام جداگانه وجود دارد مانند کتاب اخلاق و آداب طلبگی تألیف کاظم علی محمدی (۱۳۹۷) در این کتاب مدیریت خلاق و تربیت در طلاب مورد بررسی قرار گرفته اما این دو مؤلفه و تأثیر تربیت مهدوی بر اخلاق طلاب به تنهایی مورد بررسی

قرار نگرفته است و این از امتیاز و نوآوری پژوهش حاضر است و در این پژوهش به بررسی این که تربیت مهدوی چه تأثیری بر ابعاد اخلاقی طلاب دارد می پردازیم.

مفهوم شناسی

۱. تربیت

مآخذ از تازی، پرورش و تعلیم و تأدیب و سیاست.^۱ کلمه «تربیت» به معنای هدایت و پرورش فرد از طریق آموزش و آموزش‌های ویژه به‌منظور بهبود ویژگی‌های ذهنی، جسمی، اخلاقی و اجتماعی اوست. این فرآیند شامل انتقال ارزش‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌ها به فرد است تا تغییرات مثبتی در شخصیت و رفتار او ایجاد شود. تربیت معمولاً توسط بزرگ‌ترها، مربیان، والدین یا جامعه انجام می‌گیرد تا فرد بتواند به‌طور مؤثر در جامعه زندگی کند و با استانداردهای اجتماعی و فرهنگی هماهنگ عمل نماید. از دیدگاه اصطلاحی در علوم تربیتی، تربیت به مجموعه‌ای از فرآیندها و فعالیت‌ها اشاره دارد که باهدف رشد و توسعه توانایی‌های فردی، اجتماعی و روان‌شناختی افراد طراحی شده‌اند. در این تعریف، تربیت به‌عنوان یک سری تدابیر هدفمند برای شکل‌گیری شخصیت و رفتار فرد تلقی می‌شود.^۲

۲. روش تربیت

به فتح اول و کسر ثانی و سکون شین نقطه‌دار به معنی راه، روش به‌طور کلی به معنای رویکرد یا شیوه‌ای است که برای انجام یک کار خاص یا حل یک مسئله به کار می‌رود.^۳ در این مفهوم، روش شامل مجموعه‌ای از مراحل، اصول و فن‌هایی است که به‌منظور رسیدن به اهداف مشخص و مطلوب طراحی شده‌اند.

۱. تقویت روحیه انتظار و امید

یکی از اصول بنیادین در تربیت دینی، تربیت مهدوی است که می‌تواند تأثیرات عمیقی بر شخصیت فردی و اجتماعی طلاب بگذارد. در این نوع تربیت، تقویت روحیه انتظار و امید از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

۱. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، ص ۸۷۱.

۲. امینی، ابراهیم، اسلام و تربیت، ج ۱، ص ۱۴.

۳. فرهنگ نفیسی، علی‌اکبر، ص ۱۲۵.

قرآن کریم به بسیاری از آیات اشاره دارد که به مفاهیم امید و انتظار پرداخته‌اند. یکی از آیات مهم در این زمینه، آیه ۵۵ سوره نور است که به بشارت رهبری صالحان و وعده حکومت جهانی امام مهدی (علیه‌السلام) اشاره می‌کند:

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ لُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَ لَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا؛ خدا به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند وعده داده است که حتماً آنان را در این سرزمین جانشین [خود] قرار دهد همان گونه که کسانی را که پیش از آنان بودند جانشین [خود] قرار داد و آن دینی را که برایشان پسندیده است به سودشان مستقر کند و بیمشان را به ایمنی مبدل گرداند [تا] مرا عبادت کنند و چیزی را با من شریک نگردانند و هر کس پس از آن به کفر گراید آنانند که نافرمانند.﴾^۱

این آیه به مؤمنان وعده می‌دهد که کسانی که ایمان آورده و اعمال نیک انجام می‌دهند، زمین را به ارث خواهند برد و در زمان ظهور امام مهدی (علیه‌السلام) امنیت و آرامش در جامعه برقرار خواهد شد. این آیه امید به آینده‌ای روشن را در دل‌ها ایجاد می‌کند و به طلاب می‌آموزد که انتظار ظهور مهدی (علیه‌السلام) تنها یک آرمان مذهبی نیست، بلکه انگیزه‌ای برای تلاش در جهت اصلاح جامعه به شمار می‌آید. همچنین به مؤمنان امید می‌دهد تا فشارها و سختی‌ها نتوانند آن‌ها را ناامید کنند. «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا»^۲

در متون اسلامی، به‌ویژه در احادیث اهل‌بیت (علیهم‌السلام)، تأکید زیادی بر اهمیت تربیت مهدوی و امید به ظهور امام مهدی وجود دارد. حضرت علی (علیه‌السلام) در بیان اهمیت انتظار می‌فرماید: أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ انْتِظَارُ الْفَرَجِ؛ این روایت نشان می‌دهد که یکی از بهترین اعمال، انتظار فرج و ظهور امام مهدی است. این احادیث بر این نکته تأکید دارند که روحیه انتظار می‌تواند به تقویت ایمان و انجام اعمال نیک کمک کند.^۳

۱. سوره نور (۲۴)، آیه ۵۵.

۲. طبرسی، تفسیر مجمع‌البیان، ج ۴، ص ۱۳۲

۳. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۲، ص ۱۶۲.

امام حسین (علیه السلام) در روز عاشورا در سخنرانی‌اش به یارانش می‌فرماید: خداوند هرگز به شما اجازه نخواهد داد که در کنار امام مهدی (علیه السلام) در قیام آخرالزمان حضور داشته باشید، مگر اینکه به‌طور کامل خود را آماده کرده باشید.^۱

تربیت مهدوی، به‌ویژه در میان طلاب، می‌تواند تأثیرات عمیقی بر رشد روحی و فکری آن‌ها داشته باشد. طلابی که به این نوع تربیت توجه می‌کنند، همواره با نگاهی به آینده‌ای روشن و سرشار از عدالت و انصاف زندگی می‌کنند. این نوع تربیت موجب تقویت امید در دل‌ها و ایجاد انگیزه برای تلاش بیشتر در راستای اصلاح جامعه و دستیابی به اهداف دینی می‌شود. در این راستا، مفاهیم انتظار و امید به ظهور امام مهدی (علیه السلام) به‌عنوان اصلی‌ترین رکن تربیتی، طلاب را به حرکت به‌سوی اصلاح و تعالی ترغیب می‌کند. تربیت مهدوی همچنین روحیه انتظار و امید را در طلاب تقویت می‌کند. طلابی که به این تربیت اهمیت می‌دهند، همواره به ظهور امام مهدی (علیه السلام) امیدوارند و این امید به آن‌ها انگیزه می‌دهد تا در مسیر درست و اخلاقی گام بردارند. انتظار برای امام مهدی، ویژگی‌هایی چون صبر، شکیبایی و پایداری را در طلاب تقویت می‌کند.^۲

طلبه‌ای که به آینده و ظهور امیدوار است و در آرزوی روزهای پر از معنویت و روحانیت به سر می‌برد، بیشتر از دیگران شوق و اشتیاق برای رسیدن به آن را دارد. او به دلیل آرزوهای فراوان برای دستیابی به مقامات معنوی، تلاش بیشتری می‌کند، بیشتر جستجو می‌کند و در نتیجه به دستاوردهای بیشتری می‌رسد؛ اما طلبه‌ای که نه شور و شوقی در دل دارد و نه آمیدی در سر، در دام یأس و ناامیدی گرفتار است. او به دلیل ناامیدی از تلاش و کوشش که وظیفه هر انسان آگاه و هر شیعه‌ای است، از تلاش دست می‌کشد و همواره بار سنگینی از غم و اندوه را بر دوش دارد. او روزها را به شب می‌آورد و شب‌ها را به روز، درحالی‌که تنها بر غم‌های خود می‌افزاید و نه گرهی از مشکلات خود یا دیگران باز می‌کند، نه از عذاب و رنج رهایی می‌یابد و نه به دیار نور و معنویت راهی پیدا می‌کند.^۳

۱. مجلسی، محمدباقر، بحارالأنوار، ج ۵۳، ص ۵۸.

۲. رضوانی، علی‌اصغر، قرآن و ظهور حضرت مهدی (ع)، ص ۴۱.

۳. مجتهدی، مرتضی، اسرار موفقیت، ج ۱، ص ۷۸.

اگر انسان، به‌ویژه طلبه، بتواند به مقام اخلاص دست یابد، درهای وسیعی از قدرت‌های معنوی بزرگ به روی او گشوده می‌شود. با استمرار در اخلاص، چشمه‌های حکمت در دل او جاری می‌گردد و الهامات رحمانی جانش را نورانی می‌سازد. در سایه این نعمت بزرگ، نه‌تنها قادر به تشخیص راه از چاه خواهد بود و از گمراهی‌های می‌یابد، بلکه به‌واسطه عنایات الهی، می‌تواند راهنمایی برای دیگران نیز باشد.^۱

این اکسیر بزرگ و کبریت سرخ در دو حوزه اخلاص در نیت و اخلاص در عمل مورد توجه قرار می‌گیرد. بر طلاب متعهد و مسئول لازم است که خود را از هرگونه ناخالصی پاک نگه‌دارند و در تمام مراحل زندگی و در عرصه‌های علمی، اخلاص را به‌عنوان اصل اساسی کار خود قرار دهند، چراکه عزت و عظمت طلبه در همین نکته نهفته است.

طالب علوم دینی باید در درس و بحث، تنها به خاطر خداوند انگیزه و هدف داشته باشد؛ در غیر این صورت، این بنیاد از ریشه ویران خواهد شد و جز تباهی عمر و خسارت در دنیا و آخرت، چیزی نصیبش نخواهد شد. ارزش هر چیزی به نیتی است که انسان (به‌ویژه طلبه) برای آن عمل می‌کند. حتی نماز نیز که انسان می‌خواند، ارزشش به نیتی است که با آن وارد نماز می‌شود.^۲

معیار سنجش عمل به نیت است خوبی و بدی عمل به خاستگاه آن بستگی دارد حضرت علی (ع) می‌فرماید:

«النيةُ اساسُ العمل» «نیت اساس و بنیان عمل است.»^۳

بنابراین، خوشا به حال آن دسته از پیشگامان علم که همواره با انگیزه‌های الهی قدم برمی‌دارند و تلاش‌های خود را همچون سفال شکسته‌ای بی‌ارزش نمی‌انگارند. بلکه در صدف نیت خالص، گوهرهای اعمال خود را شکل می‌دهند و با این اکسیر دگرگون‌کننده، ماهیت دانش و عمل خود را متحول می‌سازند. دل و ذهن طلبه باید در پی این معنا باشد که می‌خواهم علوم اسلامی و معارف الهی را بیاموزم تا ابتدا سطح دانش خود را ارتقا دهم.^۴

اسوه حسنه برای طلاب عزیز باید حضرت سید الشهداء، امام حسین (ع) باشد که انگیزه حرکت خود را این‌گونه بیان کرده است: خداوندا، تو می‌دانی که هدف ما از این حرکت، رقابت برای سلطنت و دستیابی به

۱. ابن شعبه حرانی، محمدحسین بن علی بن الحسین، تحف العقول، ص ۲۴۳.

۲. خمینی، روح‌الله، تهذیب نفس و سیر و سلوک، ص ۵۲۲.

۳. محمدی ری‌شهری، محمد، میزان الحکمه، ج ۱۳، ص ۶۵۶۰.

۴. حرانی، محمد حسین بن علی بن الحسین ابن شعبه، تحف العقول، ص ۲۴۳.

متاع دنیا نیست؛ بلکه هدف ما برپایی دین تو و اصلاح وضعیت شهرهای اسلامی است تا بندگان ستمدیده‌ات در امان باشند و در سایه حکومت اسلامی به وظایف خود عمل کرده و احکام و سنن تو را به جا آورند.^۱

از یک‌سو، حیات و ارزش انسان به علم وابسته است و ارزش علم و دانش به عمل و اهمیت عمل نیز به اخلاص مربوط می‌شود. همان‌طور که آب منبع حیات و شادابی موجودات است، اخلاص نیز موجب حیات و ارزش عمل می‌شود و پشتوانه‌ای برای بقا و استمرار آن به شمار می‌آید. اخلاص، جوهره عمل را ارزشمند و باکرامت می‌سازد و همچون کیمیای نادری، مس اعمال انسان را به طلای ناب تبدیل می‌کند. عمل خالص به‌عنوان «سر» و «راز الهی» شناخته می‌شود. اگر بذر اخلاص در نیت کاشته شود و در دل طلبه جوانه بزند و در عمل و رفتار رشد کند، بدون شک آثار و ثمرات مثبتی همچون معرفت و بصیرت، پیروزی و موفقیت و ملاک ارزش اعمال را به همراه خواهد داشت.^۲

طلبه برای رسیدن به اخلاص از راههایی چون یاد خدا که موجب جلاء قلب و صیقل دل طلبه می‌شود و دل را آماده می‌سازد تا بتواند محل ظهور تجلیات خداوندی گردد استفاده کند انس با قرآن، دعا و نماز شب هر یک راز فضیلت و تکامل و اخلاص همه بزرگانی است که به‌جایی رسیده‌اند.

تربیت مهدوی با تأکید بر اخلاص در عمل، به طلاب و مؤمنان آموزش می‌دهد که تمامی اعمال خود را برای رضای خداوند و امام مهدی (علیه‌السلام) انجام دهند. این تربیت، به فرد کمک می‌کند تا از هرگونه ریاکاری و خودخواهی دوری کرده و نیت خود را تنها برای خداوند پاک و خالص نماید. درنهایت، با نهادینه شدن اخلاص در عمل، جامعه‌ای شکل خواهد گرفت که در آن، همه انسان‌ها تنها به دنبال جلب رضایت خداوند هستند و در این مسیر، امام مهدی (علیه‌السلام) به‌عنوان پیشوای جهانی، مردم را به‌سوی اهداف الهی هدایت خواهد کرد.

۱. مختاری، رضا، سیمای فرزندگان، ص ۱۲۲.

۲. ارفع، کاظم، منش طلبگی، ص ۲۱.

نتیجه‌گیری

تربیت مهدوی به‌عنوان یک نظام آموزشی، تأثیرات عمیقی بر جنبه‌های اخلاقی طلاب دارد. این نوع تربیت به تقویت ویژگی‌هایی چون صبر، عدالت، صداقت، خدمت به مردم، استقامت و اخلاص کمک می‌کند و طلاب را برای ایفای نقش‌های مؤثر در جامعه اسلامی آماده می‌سازد. بُعد اخلاقی این تربیت به‌ویژه در تقویت اخلاص در اعمال طلاب اهمیت ویژه‌ای دارد. یکی از اصول اخلاقی در تربیت مهدوی، پایبندی به اخلاق اسلامی است که در آن اخلاص به‌عنوان یکی از ویژگی‌های بارز شناخته می‌شود. طلاب باید در مسیر تحصیل علم و خدمت به جامعه همواره به یاد داشته باشند که هدف اصلی آن‌ها جلب رضایت خداوند است و نباید به دنبال اهداف دنیوی و مادی باشند. تربیت طلاب بر اساس آموزه‌های مهدوی به ارتقاء اخلاق فردی و دینی آن‌ها کمک می‌کند و منبعی از امید، انگیزه و انتظار به آینده‌ای روشن را در آن‌ها ایجاد می‌کند. همچنین، این تربیت آن‌ها را برای پیاده‌سازی عدالت و مقابله با ظلم آماده می‌سازد و طلاب را به الگوهای اخلاقی و دینی تبدیل می‌کند که تأثیرات مثبت خود را در سطح فردی و اجتماعی به‌جا می‌گذارند. بر اساس تربیت مهدوی، تحقق ارزش‌های انسانی و اسلامی، ازجمله عدالت و اخلاق، در جامعه ممکن می‌شود.

منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

۱. ارفع، کاظم، منش طلبگی، قم، نشر فیض کاشانی، ۱۳۷۴ ش.
۲. آقا نوری، حمید، اخلاق حرفه‌ای و وظایف صنفی روحانیت از نگاه امام خمینی (ره)، تهران، پیروان ولایت، ج ۱، چاپ ۱، ۱۳۹۴ ش.
۳. آموزگار، محمدحسن، اسلام و تزکیه نفس، قم، انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۵ ش.
۴. حاجیان، اسماعیل، اخلاق مهدوی، ج ۱، چاپ ۱، تهران، مؤسسه فرهنگی نبأ، ۱۳۹۷ ش.
۵. حرانی، ابن شعبه محمدحسین بن علی بن الحسین، تحف العقول، ترجمه محمدباقر کمره‌ای، ج ۱، چاپ هفتم، ۱۳۷۸ ش.
۶. حسینی رنایی، سید حبیب، آشنایی با هدف و آینده‌ی طلبگی، ج ۱، چاپ ۱، تهران، مؤسسه فرهنگی هنری دارالهدی، انتشارات خلق، ۱۳۹۷ ش.
۷. خمینی، روح‌الله، تهذیب نفس و سیر و سلوک، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام، ۱۳۸۷ ش.
۸. رجبی، مستانه، جامعه مهدوی (توحید و عبودیت، امنیت و عدالت اجتماعی)، ج ۱، چاپ ۱، تهران، نشر هاجر، ۱۳۹۶ ش.
۹. رضوانی، علی‌اصغر، قرآن و ظهور حضرت مهدی (ع)، ج ۱، چاپ اول، قم، مسجد جمکران، ۱۳۸۶ ش.

۱۰. رفیعی، جعفر، تزکیه روح، تهران، یاران قائم، ۱۳۷۶ ش.
۱۱. شاکر برخوردار، فرید، آفات الطلاب، ج دوم، ج دوم، تهران، مؤسسه انتشاراتی لاهوت، ۱۳۸۷.
۱۲. شفیع سرورستانی، ابراهیم، جلوه‌های انتظار: مهدویت و مناسبت‌ها، ج ۱، چاپ اول، تهران، نشر موعود عصر، ۱۳۹۷ ش.
۱۳. فقیهی، سید رضا، عوامل موفقیت مربیان و روحانیون، ج ۱، چاپ ۱، تهران، زمزم هدایت، ۱۳۹۳ ش.
۱۴. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ترجمه محمدباقر کمره‌ای، ج ۲، چاپ ۵، تهران، کتابچی، ۱۳۷۶ ش.
۱۵. مجتهدی، مرتضی، اسرار موفقیت، ج ۱، قم، حاذق، ۱۳۷۹ ش.
۱۶. محدثی، جواد، سلوک طلبگی، تهران، ج ۱، چاپ ۱، کانون اندیشه جوان، ۱۴۰۰ ش.
۱۷. محمدی ری‌شهری، محمد، میزان الحکمه، ج ۱۳، ترجمه حمیدرضا شیخی، قم، دارالحديث، ۱۳۸۱ ش.
۱۸. مختاری، رضا، سیمای فرزندگان، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۸۰ ش.
۱۹. مطهری، مهدی، زی طلبگی: توصیه‌های مهم و به‌روز بیش از ۴۰ تن از مراجع و علمای معاصریه طلاب و روحانیون در قالب ۳۵ مؤلفه از مؤلفه‌های «زی طلبی»، ج ۱، چاپ ۱، تهران، کتابستان معرفت، ۱۳۹۸ ش.
۲۰. موسوی اصفهانی، سید علی، اخلاص گنج سعادت: پندهایی به طلاب از بیانات حضرت آیت الله مجتهدی تهرانی به همراه مختصری از زندگی‌نامه ایشان، ج ۱، چاپ ۱، تهران، عطش، ۱۳۹۳ ش.
۲۱. نراقی، احمد، معراج السعاده، ج ۱، چاپ ششم، قم، حاذق، ۱۳۷۹ ش.
۲۲. نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیسی، ترجمه فروغی محمد علی، تهران، آسمان کتاب، ۱۳۷۴ ش.